

ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม

จากกรณีศึกษาการลงโทษประหารชีวิตทั้ง 3 กรณีที่กล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความรุนแรงเชิงโครงสร้างของแต่ละกรณีศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ก็ส่งเสริมหรือเอื้อให้เกิดความรุนแรงทางตรงคือการลงโทษประหารชีวิตในแต่ละบริบท นอกจากนี้ยังมีความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมทำหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรม ให้กับความรุนแรงทั้งทางตรงและเชิงโครงสร้าง เป็นการทำให้ความรุนแรงทั้งสองแบบนี้กลายมาเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรืออย่างน้อยก็ไม่ใช่ว่าสิ่งผิด หรือดูพวามัวเกินกว่าที่จะตัดสินว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิด กล่าวคือเป็นการเปลี่ยนความรู้สึกของผู้คนที่มีการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งในที่นี้ก็คือการลงโทษประหารชีวิตผู้ที่กระทำความผิดและโครงสร้างอำนาจที่สนับสนุน และหล่อเลี้ยงความรุนแรงที่เกิดขึ้นในการลงโทษประหารชีวิต ในบทนี้ผู้เขียนจะอธิบายว่าเหตุที่สังคมไทยยอมรับและให้การสนับสนุนการลงโทษประหารชีวิตผู้ที่กระทำความผิดก็เนื่องมาจากความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย

ดังจะเห็นได้จากบันทึกเหตุการณ์ประหารจริงที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ของชาวต่างประเทศ แสดงให้เห็นปฏิกิริยาของผู้คนที่มาดูการประหารในคดีครึกโครมในสมัยนั้น คือคดียุทธยาธิปไตย ทหารฉกทรัพย์¹ เรื่องเกิดขึ้นเมื่ออำแดงอยู่ได้แต่งเป็นภรรยาของพระบรรพาสิงหนาทผู้กำกับพนักงานทำเครื่องเสวยในพระราชวังบวรหรือวังหน้า แต่แอบคบชู้กับทาสชายในเรือนชื่ออ้ายไฉ้เป็นเวลา 2 ปี พระบรรพาสิงหนาทไม่เคยมทราบเรื่อง ต่อมาเมื่ออ้ายไฉ้คบชู้กับอีเกลี้ยงทาสหญิงในเรือนเดียวกัน ความเรื่องอำแดงอยู่เป็นชู้กับอ้ายไฉ้จึงได้รู้ไปถึงหูพระบรรพาสิงหนาท พระบรรพาสิงหนาทก็กลับมาจับอ้ายไฉ้ได้คาหนังคาเขาและทำการลงโทษอ้ายไฉ้ (แต่ในบันทึกไม่ได้กล่าวว่าได้ลงโทษอำแดงอยู่หรือไม่อย่างไร) อำแดงอยู่มีความสงสัยและโกรธแค้นอีเกลี้ยงว่าเป็นคนนำเรื่องไปบอกพระบรรพาสิงหนาท รวมถึงบันดาลโทษด้วยความเหี้ยมโหดอ้ายไฉ้ จึงได้กระทำการทารุณกรรมอีเกลี้ยงด้วยวิธีต่าง ๆ นานาอยู่ร่วมเดือน จนอีเกลี้ยงถึงแก่ความตายในที่สุด

ก่อนการประหารชีวิตอำแดงอยู่ มีเพื่อนผู้หญิง 3 คนมานั่งอยู่รอบ ๆ คอยพูดจาปลอบไม่ให้อำแดงอยู่กลัว และบอกกับอำแดงอยู่ว่าในอีกไม่กี่ชั่วโมงก็จะเป็นสุขแล้ว และหลังจากการประหารเสร็จสิ้นลง ผู้คนต่างก็ทยอยกันกลับ แต่ก็ไม่มีใครพูดของใครเลยที่แสดงให้เห็นถึงความสงสารและ

¹ เก็บความจาก เอนก นาวิกมูล, หญิงชาวสยาม, น. 89-101.

เวทนาหญิงที่โดนประหารนั้นหลุดออกมาสักคำเดียว แม้แต่ญาติพี่น้องของหญิงนักโทษประหารนั้นก็ได้เอ่ยถ้อยคำที่แสดงความเห็นใจหรือสงสารใด ๆ คำพูดที่ได้ยินจากผู้คนส่วนก็จะเป็นคำพูดที่พิมพ์ทำนองว่า “มันได้รับผลกรรมของมันแล้ว”²

โดยปรกติแล้วการ “ฆ่า” ย่อมทำให้ผู้ที่มาดูการประหารชีวิตนั้นเกิดความรู้สึกสงสารและเวทนานักโทษประหาร และเกิดความรู้สึกผิดบาปในใจของผู้ที่มีหน้าที่ในการฆ่าคนอย่างเพชฌฆาต และถ้าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด ก็ย่อมต้องปฏิเสธการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตหรือบังเกิดความสงสารในทุกข์ของคนหรือสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า แต่การลงโทษประหารชีวิตมีกระบวนการวิธีการที่ทำให้ความรู้สึกผิดบาปหรือสงสารที่อาจจะเกิดขึ้นจากการ “ฆ่า” คนของรัฐนี้กลายเป็นสิ่งที่คลุมเครือจนไม่ทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านการ “ฆ่า” นั้น จากบุคคลทั้งสามฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการลงโทษประหารชีวิตคือ ตัวเพชฌฆาตที่ทำหน้าที่ฆ่า ผู้คนทั่วไปทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับนักโทษประหาร และแม้แต่ตัวนักโทษประหารเองก็ดูจะยอมรับกับกระบวนการลงโทษที่ถูกจัดการโดยรัฐอย่างไม่มีข้อสงสัย หรือข้อโต้แย้งใด ๆ

เหตุที่ทำให้กระบวนการลงโทษประหารชีวิตของรัฐ มีความคลุมเครือ จนไม่ทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านการ “ฆ่า” นั้น มาจากการใช้ความเชื่อเรื่องกรรมในทางพุทธศาสนา มาอธิบายเหตุและผลของกรรม จากพุทธสุภาษิตที่ว่า “กัลยาณการี กัลยาณํ ปาปการี จ ปาปํ หรือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เมื่อบุคคลทำกรรมชั่วก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นจากกรรมชั่ว³ ดังนั้นนักโทษประหารจึงยอมรับผลของกรรมชั่ว ที่มีรัฐเป็นตัวจัดการให้เกิดขึ้นในรูปของการลงโทษประหารชีวิต ซึ่งตัวเพชฌฆาตและผู้คนทั่วไปก็ดูจะยอมรับในหลักการที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นี้ ดังนั้นเมื่อมีการลงโทษประหารชีวิตเกิดขึ้น ผู้คนทั่วไปจึงไม่คิดว่ารัฐเป็นผู้ “ฆ่า” แต่จะคิดว่าผู้ที่ถูกลงโทษประหารชีวิตนั้นกำลังได้รับผลของกรรมที่ตนเองก่อขึ้น

แน่นอนว่าสิ่งที่ทำให้ทุกฝ่ายยอมรับการฆ่าที่เกิดขึ้นนั้นก็คือ ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของแนวคิดและวัฒนธรรมความเชื่อบางอย่างที่เอื้อให้เกิดความรุนแรงในสังคม และลดทอนความเป็นมนุษย์ของผู้ที่ถูกกระทำซึ่งในที่นี้คือนักโทษประหารลงเหลือเพียงแค่ ร่างกายเป็นมนุษย์แต่จิตใจไม่ใช่ จึงทำให้การ “ฆ่า” ผู้ร้าย คนเลว คนชั่ว เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ และมีความจำเป็นต้องทำในสังคมเพื่อปกป้องคนดี ผู้บริสุทธิ์ และเพื่อผดุงความยุติธรรมในสังคม ดังนั้นจึงทำให้ผู้คนทั่วไปสามารถยอมรับได้กับการ “ฆ่า” คนของรัฐ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างข้างบน ที่

² คาร์ล บ็อค, ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธรูปเจ้าหลวง, น. 103.

³ บงกช สัจจานิตย์, “โทษประหารชีวิตในทัศนะของพระอาจารย์ผู้สอนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดาลัย และสภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย,” น. 23-24.

ไม่มีใครสักคนแสดงความสงสัยหรือเห็นใจนักโทษประหารเลย แม้แต่ญาติพี่น้องก็ดูจะยอมรับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สมควรที่จะเกิดขึ้นแล้ว ส่วนนักโทษประหารก็ดูเหมือนจะยอมรับกับกระบวนการยุติธรรมที่ตนต้องได้รับ เนื่องจากเป็นกรรมที่ตัวเองก่อขึ้นเอง ดังคำที่ว่า "สรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรม" หรือ "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" แล้วนักโทษประหารก็ทำใจยอมรับชะตากรรม

การวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย ที่นอกจากจะก่อให้เกิดความรุนแรงทั้งทางตรงและเชิงโครงสร้างแล้ว ยังทำการปิดบังอำพรางความรุนแรงทั้งสองเอาไว้ไม่ให้ผู้คนสังเกตหรือรู้สึกถึงความรุนแรงนั้น ผู้เขียนเลือกใช้การอธิบายกระบวนการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปของวรรณกรรม เพราะวรรณกรรมที่ปรากฏขึ้นในสังคมนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในขณะนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความคิดและจินตนาการของผู้ประพันธ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์และประชาชนในขณะนั้นมีความรู้สึกร่วมกัน⁴

ในทางกลับกันวรรณกรรมยังถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ทรงประสิทธิภาพ ยกตัวอย่างเช่นเป็นวรรณกรรมที่หล่อหลอมสังคมไทยให้เกิดความเชื่อและสำนึกเรื่องบาปบุญคุณโทษอย่างเรื่องไตรภูมิพระร่วงในสมัยสุโขทัยและยังสนับสนุนแนวคิดเรื่องธรรมราชา ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาวรรณกรรมเรื่องลิลิตโองการแช่งน้ำก็สนับสนุนให้เกิดสังคมศักดินาและแนวคิดเรื่องความเป็นสมมุติเทพของพระราชา⁵

การวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในบทนี้ ผู้เขียนเลือกวรรณกรรม 3 เรื่องมาใช้ในการศึกษาความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมสมัยที่มีบริบทเดียวกันหรือใกล้เคียงกับกรณีศึกษาการลงโทษประหารชีวิตครั้งแรกของทั้ง 3 รูปแบบ เพื่อว่าจะได้ทำความเข้าใจถึงความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสมัยนั้น ๆ

⁴ พลศักดิ์ จิตรไกรศิริ, วรรณกรรมการเมือง, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กราฟอาร์ต, 2522), น. 4-14.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 157-167.

7.1 ขุนช้างขุนแผน

วรรณกรรมในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นไปในลักษณะการสืบต่อวรรณกรรมของเดิมจากสมัยกรุงศรีอยุธยา วรรณกรรมในสมัยนี้เป็นการพยายามรวบรวมของเก่าที่ยังหลงเหลืออยู่ภายหลังเสียกรุงครั้งที่ 2 และถึงแม้จะเป็นการแต่งหรือประพันธ์ขึ้นใหม่แต่ก็เป็นไปเพื่อที่จะรักษาของเดิมที่สืบทอดกันมาแต่กรุงเก่า กล่าวโดยรวมแล้ววรรณกรรมในสมัยนี้ยังคงเป็นวรรณกรรมที่สนับสนุนให้เกิดสังคมศักดินาและแนวคิดเรื่องความเป็นสมมุติเทพของพระราชา ตลอดจนส่งเสริมการแบ่งชนชั้น และรักษาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ วรรณกรรมส่วนใหญ่ที่ปรากฏนั้นถ้าไม่ใช่เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็เป็นเรื่องขุนนางที่ภักดีต่อพระมหากษัตริย์⁶

เรื่องขุนช้างขุนแผนนี้เป็นเรื่องที่เล่าเป็นเสภามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นวรรณกรรมที่อยู่ในรูปของการขับร้อง แม้กรุงศรีอยุธยาจะแตกและถูกเผาแต่ก็ยังมีความเชื่อเรื่องนี้ได้เหลือรอดมา จนกระทั่งได้มีการแต่งเติมและรวบรวมเสภาเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยรัชกาลที่ 2 และเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ก็เหมือนวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือส่งเสริมความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากในเนื้อเรื่องที่ต่อให้ขุนแผนมีวิชาอาคมแกร่งกล้าขนาดไหนก็ไม่ขัดคำสั่งของพระพันวษา ไม่หนีอาญาแผ่นดิน แม้กระทั่งตอนประหารนางวันทอง ขุนแผนที่เก่งกล้าสามารถขนาดสู้กับกองทัพเจ้าเชียงใหม่ชนะมาแล้ว กลับไม่กล้าที่จะขัดขวางเหล่าเพชรฆาตที่ได้รับคำสั่งจากพระพันวษาที่มีเพียงไม่กี่คนไม่ให้ฆ่านางวันทองได้

การเลือกใช้วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติในการวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในบทนี้ก็เนื่องมาจากเป็นเรื่องที่เมื่อเอ่ยถึงแล้วแทบจะไม่มีใครไม่รู้จัก อีกทั้งยังเป็นเรื่องเล่าที่กล่าวถึงรายละเอียดเรื่องราวการดำเนินชีวิต ตลอดจนความเชื่อและประเพณีของผู้คนในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนกระทั่งถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และนอกจากนี้เรื่องขุนช้างขุนแผนยังได้รับความนิยมแพร่หลาย จนกระทั่งไปปรากฏอยู่ในคำให้การชาวกรุงเก่าซึ่งพม่าจัดให้ทำขึ้นภายหลังการเสียกรุงแก่พม่าในฐานะเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้กรุงศรีอยุธยาจะได้ถูกเผาทำลายลงพร้อมกับหนังสือและเอกสารต่าง ๆ แต่เรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ก็ได้รับการสืบทอดต่อมายังกรุงรัตนโกสินทร์ในรูปของการขับเสภา⁷

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, ขุนช้างขุนแผน (ฉบับปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000, 2549), น. 3-9. ความคิดเห็นว่าเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นเป็นเรื่องจริงหรือไม่นั้นม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชมีความเห็นในทางตรงข้ามกับกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่าเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้นเป็นเรื่องจริงและ

นอกจากนี้แล้ววรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ยังมีอิทธิพลถึงผู้อ่านแม้ว่ากาลเวลาจะผ่านมาเป็นร้อยปี แต่ก็ได้มีการแต่งเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ต่อมาเรื่อย ๆ และได้มีการนำโครงเรื่องขุนช้างขุนแผนไปเป็นแรงบันดาลใจในการแต่งนิราศขุนช้างขุนแผน ซึ่งชนะเลิศการประกวดวรรณกรรมไทยของธนาคารกรุงเทพ พ.ศ. 2511⁸ และในปัจจุบันนี้เรื่องขุนช้างขุนแผนนี้ก็ได้นำมาสร้างเป็นการ์ตูนที่แพร่ภาพทางช่อง 7 สี โดยใช้ชื่อเรื่องว่า “ขุนแผนแสนสะท้าน”

เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องของคนสามคนคือ ขุนช้าง ขุนแผน และนางวันทอง (แต่เดิมชื่อพิมพิลาไลย) เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงกำเนิดของทั้งสามคน เล่าถึงครอบครัว ตอนที่ยังเล็กและเมื่อเติบโตขึ้นก็เกิดเรื่องรักสามเส้าระหว่างคนทั้งสาม แต่ขุนแผนก็ได้แต่งงานกับนางพิม ต่อมาไม่นานก็ต้องไปรบ ส่วนขุนช้างอยู่ทางกรุงศรีไม่ได้ไปรบก็ทำแผนหลอกนางพิมว่าขุนแผนตาย จนนางพิมป่วยและได้เปลี่ยนชื่อเป็นวันทอง และในที่สุดขุนช้างก็ได้แต่งงานกับนางวันทอง ส่วนขุนแผนก็ได้นางลาวทองเป็นภรรยาอีกคนจึงเกิดทะเลาะหึงหวงกันกับนางวันทองแล้วก็โกรธกัน นางวันทองก็เข้าใจยอมอยู่กับขุนช้าง ส่วนขุนแผนก็อยู่กับนางลาวทอง

จากตรงนี้เรื่องน่าจะจบแบบครบคู่ แต่ด้วยความที่ขุนช้างเกลียดขุนแผนก็เลยว่าร้ายขุนแผนกับสมเด็จพระพันวษาว่าขุนแผนหว่านเมื่อยจนหนีเวรทั้ง ๆ ที่ขุนแผนฝากเวรไว้กับขุนช้างก่อนไปหานางลาวทอง เมื่อขุนแผนโดนสมเด็จพระพันวษาสั่งรับนางลาวทองจึงต้องการแก้แค้นขุนช้างแต่ก่อนจะไปแก้แค้นก็ขุนแผนก็ต้องหาของวิเศษก่อน เมื่อหาของวิเศษครบแล้วก็ไปลักตัวนางวันทองมาจากขุนช้างแล้วพาหนีเข้าป่า ขุนช้างก็ไปฟ้องสมเด็จพระพันวษาว่าขุนแผนเป็นกบฏและให้ท่านช่วยส่งทหารออกตาม ขุนแผนได้ฆ่าทหารไปในกรณี แต่ก็ไปไม่รอดจึงพานางวันทองเข้ามาบอดัว สมเด็จพระพันวษาจึงสั่งให้ชำระความกันระหว่างขุนช้างกับขุนแผน

ณ วันศุกร์เดือนแปดขุนช้างโจทก์	ฟ้องหากกล่าวโทษใจความว่า
ได้หาผู้เฒ่าผู้แก่มา	สู่ขอภรรยาชื่อวันทอง
เฒ่าศรีประจันยกลูกให้	ทำขันหมากใหญ่ได้ร่วมห้อง
เป็นคู่ผัวตัวเมียครอบครอง	ประมาณได้สักสองเดือนตรา
เที่ยงคืนขุนแผนแสนสะท้าน	สะกดคนอาญาหาญขึ้นเคหา
ทำชั่วร่วมรักแล้วลักพา	วันทองภรรยาขุนช้างไป

สามารถอ้างถึงตัวบุคคลและรัชสมัยที่เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้นให้ผู้รับเสภาทั้งหลายเอามาเป็นแกนหรือโครงเรื่องในการแต่งเสภา และก็แต่งต่อ ๆ กันมาด้วยผู้ประพันธ์หลายคน จนกลายมาเป็นเรื่องขุนช้างขุนแผนดังที่เราเรารู้จักกันในปัจจุบัน รายละเอียดอ่านเพิ่มเติมในคำนำเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

⁸ ฉันท ขำวิไล, นิราศขุนช้าง-ขุนแผน, (กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, 2513), โปรดดูคำปรารภ

ขุนแผนไม่รับในข้อหา	ว่าหาใช่ภรรยาขุนช้างไม่
เดิมวันทองซื้อพิมพิลาไลย	กับขุนแผนรักใคร่เป็นคู่กัน
จึงไปสู่ขอต่อมารดา	ได้เลี้ยงเป็นภรรยาเกษมสันต์
นอนหอกับวันทองได้สองวัน	มีราชการพลันต้องไปทัพ

(เล่ม 1 หน้า 489-490)

ในการตัดสินคดีความ ก็ต้องมีการสืบพยาน และเมื่อมีการสืบพยานก็ปรากฏว่า คำให้การนั้นตรงกับของขุนแผน ดังนั้นขุนช้างกับนางศรีประจันจึงต้องโทษ

ลูกขุนปรึกษาให้ลงโทษ	ว่าเพราะแม่ยายโหดทำมั่งง่าย
ยกลูกให้ครองทั้งสองชาย	ประจันเฒ่าแสนร้ายแทนวันทอง
ขุนช้างบอกว่าขุนแผนตาย	จะหมายเมียเขาประสมสอง
บังอาจรื้อหอเขาเข้าครอบครอง	ต้องปรับตามบทพระอัยการ
ให้ยกเอาศักดิ์ขุนแผนปรับ	เป็นทรัพย์ผิดเมียเสียตามฐาน
ศรีประจันขุนช้างเป็นคนพาล	ให้เทียบไถ่ค่าประจันแทนวันทอง
แล้วให้ทวนขุนช้างศรีประจัน	ยายกลอยยายส้านด้วยทั้งสอง
ถ้าเจ้าผัวกลัวผิดไม่คิดปอง	ต้องบทให้เอาสินไหมไป

(เล่ม 1 หน้า 490)

แต่โทษที่ขุนช้างและนางศรีประจันแม่ของนางวันทองนั้นได้รับ กฎหมายระบุว่าสามารถ เสียเป็นค่าปรับและค่าสินไหมได้ ทั้งสองจึงไม่ต้องรับโทษทั้งการประจันและการทวนหรือ การเขียน แต่จ่ายเป็นเงินแทนซึ่งทั้งสองก็ยินดีเนื่องจากเป็นคนมีฐานะที่สามารถจ่ายเบี้ยได้อย่างสบาย

เรื่องก็น่าจะจบแบบมีความสุขกันตรงนี้แต่ก็ยังมีการแต่งเสภาต่อ ความต่อมาคือเมื่อ ขุนแผนอยู่สุขสบายดีกับภรรยาทั้งสองคือนางวันทองกับนางแก้วกิริยา (ภรรยาอีกคนที่ได้มาตอน ไปลักพาตัวนางวันทอง) แต่ก็เกิดคิดถึงนางลาวทองจึงไปทูลขอคืนจากสมเด็จพระพันวษา ท่านก็ กริ้วเอาสั่งให้ขังขุนแผน (แบบขังลิ้ม) ขุนช้างก็มาเอาตัวนางวันทองที่ท้องแก่ไปอยู่ด้วย เพราะว่ารัก นางวันทองและคิดว่าเด็กในท้องเป็นลูกตัว

เมื่อลูกนางวันทองโตขุนช้างก็ยิ่งเกลียดเพราะว่าหน้าเหมือนขุนแผน ก็เลยลงไปฆ่า แต่ พลายงามไม่ตายก็หนีไปอยู่กับย่า (แม่ของขุนแผน) และเมื่อโตเป็นหนุ่มก็ได้อาสาไปรบจึงได้ โอกาสขอสมเด็จพระพันวษาให้ปล่อยตัวขุนแผน สมเด็จพระพันวษากล่าวถึงการขังขุนแผน

อนิจจา้ายขุนแผนแสนอาภัพ	ตกอับเสียคนแทบป่นปี้
ติดคุกทุกข์ยากมาหลายปี	ภูนี้ก็ชั่วมัวลืมนึกไป
ให้บังอึกบังใจกระไรหนอ	อ้ายพลายงามมาขอจึงนึกได้
ครั้งขออืลาวทองกุมทองใจ	จำไว้ช้านานถึงปานนี้
ดูคู่ขุนนางทั้งน้อยใหญ่	พากันนิ่งเสียได้ไม่พอที
ทาร์กำนัมาลืบหน้าปี	ช่างไม่มีผู้ใดใครชอบพอ
เหตุด้วยอ้ายนี้ไม่มีทรัพย์	เนื้อความมันจึงลืบไปเสียวหนอ
ถ้ามันมีไม่จนคนก็ปรอ	มึงขอกูขอไม่เว้นวัน

(เล่ม 2 หน้า 601)

ด้วยความที่ขุนแผนจน ทำให้ไม่มีใครช่วยทูลขอให้สมเด็จพระพันวษาปล่อยตัว ถูกขังจนสมเด็จพระพันวษาก็ลืมนึกไปแล้ว ถ้าไม่มีศึกสงครามและพลายงามไปขอ ก็อาจจะโดนขังลืมนึกต่อไป เพราะยังงี้ก็โดนขังมาแล้วถึงสิบห้าปี

ขุนแผนก็ออกรบกับลูกชายได้ทั้งความดีความชอบและนางลาวทองคืน นอกจากนั้นขุนแผนยังได้ไปเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี ส่วนพลายงามก็ได้เป็นจมนไวยวรรณ หั้วหมื่นมหาดเล็ก พร้อมทั้งได้ภรรยาพระราชทาน ในงานแต่งงานของพระไวย นางวันทองกับขุนช้างก็มาช่วยงาน แต่ขุนช้างก็เกิดเมาแล้วอาละวาดแล้วโดนพระไวยตี ขุนช้างก็ไปฟ้องสมเด็จพระพันวษาอีก แต่คราวนี้ตัวเองต้องโทษเอง แต่นางวันทองขอร้องให้พระไวยไปช่วยขอชีวิตขุนช้าง พระไวยยอมช่วยแต่ก็ยังเคืองขุนช้างอยู่จนในที่สุดก็ไปลักตัวนางวันทองมาอีก

ขุนช้างก็ไปฟ้องสมเด็จพระพันวษาอีก ตอนนั้นขุนช้างเล่นเอาขบถพยุหยาตราทางชลมารคของสมเด็จพระพันวษาต้องไกลาหลเพราะต้องการถวายฎีกาเรื่องนางวันทองถูกลูกชายลักพาไป เรื่องการถวายฎีกากับสมเด็จพระพันวษานั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณีไทยที่ราษฎรทุกคนมีสิทธิถวายฎีกา ซึ่งสิทธินี้ได้มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และเรื่อยมาจนกระทั่งถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่พระองค์ท่านเสด็จออกรับฎีกาด้วยพระองค์เอง การถวายฎีกานี้ขอเพียงราษฎรทูลหนังสือร้องเรียนหรือฎีกาแล้วร้องว่า “เจ้าข้าโปรดรอ” แม้แต่ขบถพยุหยาตราก็ต้องหยุด⁹ แน่แน่นอนว่าเมื่อทำเรื่องไกลาหลขนาดนั้นขุนช้างจึงถูกเชี่ยน แต่ได้รับชำระความให้แล้วก็เรียกขุนแผน วันทอง และพระไวย เข้ามาถามว่าเรื่องราวเป็นอย่างไร

⁹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์, น. 113.

หลังจากที่สมเด็จพระพันวษาฟังความก็ทรงกริ้วด้วยทรงดำริว่า นางวันทองเป็นเหตุทำให้ยุ่งวุ่นวาย จึงทรงให้นางวันทองเลือกว่าจะอยู่กับใครให้แน่ ๆ จะได้หมดปัญหาไป

เฮ้ยอีวันทองว่าจะไร	มึงตั้งใจปลดปล่อยให้ตรงที่
อย่าพะวังกังขาเป็นราคะ	เพราะมึงมีผัวสองกูต้องแค้น
ถ้ารักใหม่ให้ไปอยู่กับอ้ายข้าง	ถ้ารักเก่าเข้าข้างอ้ายขุนแผน
อย่าเวียนวนไปให้คนมันหมิ่นแคลน	ถ้ามันมึงรักไหนให้ว่ามา

(เล่ม 2 หน้า 859)

นางวันทองก็ไม่ว่าจะพูดอย่างไรดีไม่ให้พระพันวษาทรงกริ้ว ก็นิ่งอยู่ไม่กล้าจะกราบทูลอะไร จนสมเด็จพระพันวษาดำริรับสั่งถามกับนางวันทองอีกครั้ง

พระตรัสความถามซักไปทันใด	ถามมึงไม่รักใครให้ว่ามา
จะรักซู้ซ้างผัวมึงกลัวอาย	จะอยู่ด้วยลูกชายก็ไม่ว่า
ตามใจกูจะให้ดังวาจา	แต่นี้เบื้องหน้าขาดเด็ดไป

(เล่ม 2 หน้า 859-860)

ครั้งนั้นสมเด็จพระพันวษาทรงถามนางวันทองถึงสองครั้ง ครั้นนางวันทองไม่ตอบก็คงจะไม่ได้

ให้อุทัยอดอันตันอุรา	เกรงผิดกายหน้าก็สุดคิด
จะว่ารักขุนช้างกระไรได้	ที่จริงใจมิได้รักแต่สักนิด
รักพ่อลูกห่วงดังดวงชีวิต	แม้พัวพันจะพิโรธไม่โปรดปราน
อย่าเลยจะทูลเป็นกลางไว้	ตามพระทัยทำวจะแยกให้แตกฉาน
คิดแล้วเท่านั้นมิทันนาน	นางก้มกราบแล้วทูลไปฉับพลัน
ความรักขุนแผนก็แสนรัก	ด้วยร่วมยากมานักไม่เคยดจันท์
สู้ลำบากบุกป่าไปด้วยกัน	สสารพันอดออมถนอมใจ
ขุนช้างแต่อยู่ด้วยกัน	คำหนักหาได้ว่าให้เคืองไม่
เงินทองกองไว้มิให้ใคร	ข้าไทใช้สอยเหมือนของตัว
จมีนไวยเล่าก็เลือดที่นอก	ก็หยิบยกรักเท่ากันกับผัว
ทูลพลาถ์นางระเริ่มร้าว	ความกลัวอาญาเป็นพ้นไป

(เล่ม 2 หน้า 860)

ด้วยความกลัวพระราชอาญานางวันทองจึงตอบแบบกลาง ๆ ว่าดีทุกคน แต่ด้วยความ
กลัวสมเด็จพระพันวษาก็ไม่ทันฟังความให้ดี ทั้งที่นางวันทองบอกว่าตัวเองนั้นรักลูกรักสามี แต่กับ
ขุนช้างแล้วเป็นการระลึกถึงความดีเพราะตั้งแต่อยู่ด้วยกันมาขุนช้างก็ดูแลเป็นอย่างดี เมื่อนาง
วันทองไม่เลือกใครสักคน สมเด็จพระพันวษาก็ไม่สามารถระงับโทสะได้อีกต่อไป

มึงนี่ถ่อยยิ่งกว่าถ่อยอีท่ายเมือง	จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ
ละโมบมากตณหาตาเป็นมัน	สักร้อยพันให้มึงไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วผัวยังคราวละคนเดียว	หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย	อ้ายไว้มึงอย่านับว่ามารดา
กูเลี้ยงมึงถึงให้เป็นหัวหมื่น	คนอื่นรู้ว่าแม่ก็ขายหน้า
อ้ายขุนช้างขุนแผนทั้งสองรา	กูจะหาเมียให้อย่าอาลัย

(เล่ม 2 หน้า 861)

บทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงแสดงออกในเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น ไม่เพียงแต่
จะทรงแสดงพระองค์ว่าเป็นเจ้าของแผ่นดินเท่านั้น สมเด็จพระพันวษายังทรงแสดงพระองค์เหมือน
เป็นบิดาหรือญาติผู้ใหญ่ ดังที่จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงเข้าไปจัดการเรื่องในครอบครัวขุนช้าง
ขุนแผนให้เสร็จสรรพ และยังทรงแสดงพระราชอำนาจในฐานะเจ้าชีวิตด้วยการสั่งลงโทษนางวัน
ทอง

เร่งเร็วเหวี่ยงพระยายมราช	ไปฟันฟาดเสียให้มันเป็นผี
อกเอาขวานผ่าอย่าปราณี	อย่าให้มีโลหิตติดดินกู
เอาใบตองรองไว้ให้หมากิน	ตกดินจะอับรือยากลืออยู่
พันให้หญิงชายทั้งหลายดู	สั่งเสร็จเสด็จสู่ปราสาทชัย

(เล่ม 2 หน้า 861)

คำตัดสินของสมเด็จพระพันวษาทำให้เห็นว่านักโทษประหารนั้น นอกจากจะต้องตาย
แล้วยังโดนรังเกียจด้วย ถึงขนาดเห็นว่าตัวนักโทษประหารนั้นเต็มไปด้วยความชั่วร้ายขนาดที่
ความชั่วซึมเข้าไปในเลือด เข้าไปในอุปนิสัยสันดาน จึงทำให้เลือดของนักโทษประหารถูกตั้งข้อ
รังเกียจด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งอัปมงคล จะทำให้แผ่นดินต้องแปดเปื้อนถ้าเลือดตกถูกพื้นดินจึงให้เอา
ใบตองรอง

นอกจากนี้ผู้เขียนยังเห็นว่า รัฐไทยในอดีตสร้างความชอบธรรมในการประหารชีวิตด้วยการสร้างความขลังและความศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องไตรภูมิพระร่วง อย่างในเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้ที่รับสนองพระราชองค์การนำนางวันทองไปประหารชีวิตก็คือพระยายมราช ซึ่งเป็นชื่อบรรดาศักดิ์ที่เป็นที่ยอมรับของท้าวพระยายมจากไตรภูมิพระร่วง มาสร้างความความชอบธรรมให้กับการลงโทษประหารชีวิตคนผู้ที่ไม่ฝืนอำนาจรัฐ ในพระธรรมนูญ กฎหมายตราสามดวง ได้ระบุตำแหน่งพระยายมราชอินทราธิปคีรีโลกาภรณ์ทวารวรมพระนครบาลอภัยพิโรธบรมภาณุ เป็นตำแหน่งเจ้ากรมนครบาลมีอำนาจในการลงโทษประหารโจรผู้ร้ายฆ่าคนตายทั่วราชอาณาจักร¹⁰

เมื่อนางวันทองต้องโทษโดนประหารชีวิต บรรดาญาติมิตรทั้งหลายก็เข้ามาลาและขออโหสิกรรม แต่ขุนช้างที่เป็นทั้งตัวตลกและตัวโกงของเรื่อง ก็โดนเขาแกล้งและกีดกันไม่ให้มาลานางวันทอง ส่วนขุนแผนและพระไวยก็รำพันจนสลบไป นางวันทองได้สั่งเสียกับขุนแผนว่า

ตายไปเมื่อไรจะได้เกิด

อยู่ทำบุญให้เกิดพ่อขุนหัว

นรกมีดมีดเมียดกัดหัว

ผัวอยู่จะได้สร้างกุศลไป

(เล่ม 2 หน้า 870)

หลังจากที่ได้รำพันกันไปต่าง ๆ มากมาย พระไวยก็คิดว่าจะกลับไปลองทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้กับนางวันทอง ขุนแผนเมื่อจำยอมก็รู้ว่าถ้าพระไวยไปทูลขอ สมเด็จพระพันวษาก็จะโปรดพระราชทานให้ ส่วนนางวันทองนั้นขุนแผนทำนายว่าถึงอย่างไรก็ไม่พ้นเคราะห์

¹⁰ ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง, เล่ม 1, น. 145. เมื่อพิจารณาดูข้อยุติตำแหน่งขุนนางในสังคมไทย ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของข้าราชการผู้นั้นแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึง คติความเชื่อที่แสดงออกมาให้เห็นในชื่อบรรดาศักดิ์ขุนนางคนนั้น จะเห็นได้จากเอกสารคำตัดสินพิพากษาในคดีเงินหย่อมคนร้ายเอามีดแทงเงินยดตายที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ผู้พิพากษาที่ตัดสินคดีความนี้มี 3 ท่าน คือพระยาธรรมสารนิติวิจิตรภักดี ซึ่งจากบรรดาศักดิ์ก็น่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ทรงธรรมในการพิจารณาคัดสินคดีความต่าง ๆ โดยใช้ข้อกฎหมายด้วยความเที่ยงธรรมและภักดี ขุนโลกบาลก็เป็นบรรดาศักดิ์ที่ชวนให้นึกถึงท้าวโลกบาลทั้ง 4 ที่อยู่ในไตรภูมิพระร่วงที่มีหน้าที่ในการปกครองโลกบาลทั้งสี่ทิศ และสุดท้ายคือหลวงโกษากร ซึ่งดูจากความหมายในพจนานุกรมแล้วไม่น่าจะเป็นคำว่า โภช หรือ โภชย์ ที่แปลว่าของที่ควรบริโภค แต่น่าจะมาจากคำว่า โภชก ที่แปลว่านายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน (ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, พจนานุกรมฉบับมติชน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน), น. 656) ซึ่งก็เป็นที่น่าสนใจได้ว่าสามารถทำนายหน้าที่ผู้พิพากษาได้ตามบรรดาศักดิ์

ใครต้องยามนี้มีได้รอด	พระไวยเห็นตลอดอยู่เสร็จสิ้น
น้ำตาอาบหน้าลงรินริน	ผินหน้าว่ากับพ่อว่าตามกรรม
เคราะห์ร้ายตายเป็นก็เห็นหมด	ลูกจะทดแทนคุณอุปัถุม์
จะขอแม่วันทองสักสองคำ	แล้วแต่บุญกรรมจะนำไป

(เล่ม 2 หน้า 874)

ถ้าพิจารณาจากเรื่องในตอนนี้อาจจะเห็นว่าเรื่องบุญกรรม เป็นเรื่องใหญ่ในสังคมไทย และมีอำนาจในการกำหนดความเป็นไปของชีวิตมากกว่าอำนาจรัฐของสมเด็จพระพันวษา เพราะดูจากที่ขุนแผนจับยามดูโชคชะตาแล้วก็เห็นว่าพระไวยจะทูลขอสำเร็จ แต่กระนั้นก็ไม่อาจช่วยชีวิตนางวันทองไว้ได้

จากนั้นพระไวยก็ฝากขุนแผนให้ดูแลนางวันทองอย่าให้เพศฆาตลงดาบก่อนตนเองจะกลับมา พร้อมทั้งขอร้องพระยายมราชผู้ทำหน้าที่ควบคุมการประหารให้รอก่อน

ว่าแล้วเท่านั้นในทันใด	ไปหาพระยายมแล้ววันทา
เจ้าคุณงดโทษจงโปรดเกล้า	ดีฉันจะไปเฝ้าพระพันวษา
ทูลขอโทษทัณฑ์ของมารดา	เมตตาอย่าเพอให้บรรลัย
พระยายมดีใจไปเถิดพ่อ	อย่ารังริบมาอย่าซ้ำได้
ถ้านานเนิ่นเกินล่วงเวลาไป	จะงดไว้ก็กลัวพระอาญา

(เล่ม 2 หน้า 875)

เมื่อพระไวยทูลขอพระราชทานอภัยโทษสำเร็จก็รีบควมมากลับมา หวังจะทันยับยั้งการประหารชีวิตนางวันทอง

ครานั้นท่านพระยายมราช	เห็นประหลาดก็กลัวอยู่ตัวสิ้น
ผลกรรมวันทองจะต้องพิน	จึงเผอิญคิดกันให้ผิดไป
พระไวยเดินไปด้วยบาทา	นี่ใครขี่ม้ามาน่าสงสัย
โบกธงหลังม้ามาแต่ไกล	มิใช่พระไวยที่กลับมา
แน่แล้วพระไวยเข้าไปทูล	นเรนทร์สุรริ้วโกรธว่าไม่ช้า
พวกเราก็ไม่ดีที่ชักช้า	เร็วเหวี่ยงเขามาจับฆ่าฟัน

(เล่ม 2 หน้า 877)

เรื่องขุนช้างขุนแผนบรรยายเหตุการณ์ตอนประหารนางวันทองว่า

เพชรฆาตราชมิลเข้ายื้อยุด	จุดวันทองกลัวอยู่ตัวลั่น
เหลียวมาเรียกผัวกลัวเขาฟัน	ขุนแผนดันโดดข้ามผู้คุมมา
ขบฟันกันกอดวันทองไว้	ขุนช้างร้องไปชิงไว้หว่า
เพชรฆาตดาบยาวก้าวย่างมา	ขุนแผนโถมถนัดมือเมียว
จุดคร่ำครว้ากันอยู่ต้นดิ่ง	ฟันผิงถูกขุนแผนหาเข้าไม่
ดาบยุบยับยับเย็นไป	เข้ากลุ่มรุมจุดได้ขุนแผนมา
ขุนแผนฮึดฮัดกัดฟันเกรี้ยว	บิดตัวเป็นเกลียววางภูหา
เพชรฆาตแกว่งดาบวาววาม	ย่างเท้าก้าวแล้วฟันลง
ต้องคอนางวันทองขาดสะบั้น	ชีวิตดับดับพลันเป็นผุยผง
พอพระไวยถึงโผนโชนฆ่าลง	ตรงเข้ากอดดินแม่แน่นิ่งไป
ขุนแผนก็ล้มลงทั้งยืน	ปี่มจะไม่คืนชีวิตได้
ขุนช้างล้มนั่งกลิ้งอยู่ไกล	บ่าวไพร่ใหญ่่น้อยก็ร่นวาย
ทองประศรีก็กลิ้งเกลือกเสือกกายา	สร้อยฟ้าศรีมาลาล้มคว่ำหงาย
นางแก้วลงกลิ้งทิ้งลูกชาย	ใครจะรู้สึกกายก็ไม่มี
พวกคนมาดูอยู่แออัด	บ้างล้มกลิ้งนั่งแน่นบ้างวิ่งหนี
บ้างก็เข้านวดพื้นคันคะยี่	แก้กันอ้อมมีเป็นหมู่ไป

(เล่ม 2 หน้า 877-878)

หลังจากที่นางวันทองตาย ต่างคนก็ต่างร่ำไห้ แต่ก็ไม่มีใครตั้งคำถามกับอำนาจของรัฐ หรือการตัดสินประหารชีวิตนางวันทองของสมเด็จพระพันวษาแม้แต่น้อย ส่วนขุนแผนที่ว่าเก่งกล้า สามารถเอาชนะกองทัพของเจ้าเชียงใหม่ได้อย่างง่ายดาย แต่ทำไมถึงห้ามเพชรฆาตเพียง 5-6 คน ไม่ได้ หรือขุนช้างที่มีอำนาจเงินก็ไม่อาจช่วยนางวันทองให้พ้นจากเงื้อมมือของเพชรฆาตที่ปฏิบัติหน้าที่ตามพระบัญชาได้ ดังนั้นจะเห็นว่าไม่ว่าขุนช้างที่ร่ำรวยและสามารถเป็นตัวแทนของความร่ำรวยที่ทำให้รัฐร่ำรวยได้ยิ่งขึ้น หรือขุนแผนที่เก่งกาจสามารถที่รับชนะข้าศึกศัตรูต่าง ๆ มากมายและสามารถเป็นตัวแทนของกำลังไพร่พลของรัฐ แต่ที่สุดแล้วไม่ว่าขุนช้างหรือขุนแผน ต่างก็ยอมให้กับอำนาจอันชอบธรรมของรัฐที่พระพันวษาใช้ในการสั่งประหารชีวิตนางวันทอง และยอมปล่อยให้นางวันทองต้องโดนประหารชีวิตตาย

การที่ไม่มีผู้ใดในเรื่องขุนช้างขุนแผนตั้งคำถามกับอำนาจของรัฐ ในการลงโทษประหารชีวิตนางวันทอง ย่อมแสดงให้เห็นว่าผู้คนในเรื่องคิดว่านางวันทองมีความผิดไม่มากนักน้อย ดังนั้น

จึงยอมรับอำนาจ “ฆ่า” คนของรัฐจากสมเด็จพระพันวษา และการยอมรับอำนาจนี้เองที่ส่งผลให้รัฐมีอำนาจ และสามารถใช้พื้นที่บนร่างกายของนักโทษประหารแสดงอำนาจนั้นได้ เมื่อวรรณกรรมที่ให้การยอมรับเรื่องการลงโทษ “ฆ่า” คนของรัฐได้รับความนิยม ผู้อ่านส่วนใหญ่ที่ไม่ได้อ่านวรรณกรรมด้วยความระมัดระวังก็ทำให้ลืมตั้งคำถามกับอำนาจ “ฆ่า” และทำให้เกิดการซึมซับและยอมรับกับอำนาจ “ฆ่า” นั้น

เมื่อรัฐสถาปนาตนเองขึ้นและอ้างอำนาจความชอบธรรมจากความจำเป็นที่ต้องมีรัฐในการจัดการให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายใน รัฐจึงมีอำนาจในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในรัฐ สมเด็จพระพันวษาสสามารถใช้อำนาจรัฐจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างขุนช้างกับขุนแผนได้ เพราะปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น และทำลายความสงบสุขของรัฐ (โดยเฉพาะรัฐาธิปไตยหรือองค์สมเด็จพระพันวษา) รัฐจึงมีอำนาจในการ “จัดการ” กับปัญหานั้น นางวันทองในเรื่องถูกมองว่าเป็นปัญหาทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างขุนทั้งสอง ซึ่งเป็นตัวแทนของความร่ำรวยและกำลังไพร่พลของรัฐ ดังนั้นถ้าไม่สามารถจัดสรรแบ่งนางวันทองออกเป็นสองส่วนแบบการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติได้ ก็ต้องทำการ “จำกัด” เพื่อว่าจะได้ไม่ปัญหาในการแย่งชิงในภายหลัง และด้วยเหตุที่อำนาจของขุนทั้งสองนี้เป็นอำนาจที่แยกกันอยู่จึงไม่มีพลังพอที่จะท้าทายหรือต่อรองกับอำนาจรัฐ

7.2 สี่แผ่นดิน

ส่วนวรรณกรรมในช่วงระหว่างปีพุทธศักราช 2440-2475 ส่วนมากจะเป็นวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของประเทศไทย เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงส่งเจ้านายเชื้อพระวงศ์และข้าราชการไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยเฉพาะในภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อที่จะได้นำความรู้กลับมาปรับปรุงและพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าและเป็นที่ยอมรับจากประเทศเจ้าอาณานิคมที่ชนาบข้างสยามประเทศอยู่ในขณะนั้น¹¹

ดังนั้นความนิยมในการส่งลูกหลานไปเรียนในต่างประเทศแพร่ลงมาจากเชื้อพระวงศ์และขุนนางลงมาถึงผู้มีอันจะกินทั้งหลาย ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นอารยะในสังคมไทยที่การกระทำของชนชั้นสูง หรือชนชั้นที่เหนือกว่าทางสังคมกลายมาเป็น

¹¹ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, วรรณกรรมการเมือง, น. 173-187.

แบบอย่างหรือธรรมเนียมปฏิบัติให้กับชนชั้นที่อยู่ลำดับถัด ๆ มาทำตาม (ธรรมเนียมส่งลูกหลานไปศึกษาต่อในต่างประเทศยังไม่ได้หายแม้เวลาจะล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน)

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงตราพระราชบัญญัติการประถมศึกษาเมื่อปีพุทธศักราช 2464 กำหนดให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7-14 ปี สามารถเข้าศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย (แต่ยังต้องเสียค่าบำรุงการศึกษา) โดยพระองค์ทรงมุ่งหวังให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ เพื่อที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านสื่อต่าง ๆ ได้ต่อมาจึงเกิดกลุ่มนักเขียนการเมืองที่เรียกว่ากลุ่มสุภาพบุรุษ งานเขียนส่วนใหญ่เป็นงานเขียนที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย และเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตย (ผลก็คือหนังสือพิมพ์ที่ดีพิมพ์บทความถูกปิดและแท่นพิมพ์ถูกล่ามโซ่)¹²

เมื่อวรรณกรรมงานเขียนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยตรงถูกปิดกั้น วรรณกรรมที่ออกมาในช่วงปีพุทธศักราช 2470-2488 จะเป็นการตั้งคำถามหรือแสดงความรู้สึกต่อระบบเจ้าขุนมูลนาย การแบ่งชั้นวรรณะ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ และความเชื่อที่ขัดกับหลักเสรีนิยม ความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพ และวิทยาศาสตร์ จากการตั้งคำถามและแสดงความรู้สึกถึงภัยในช่วงแรกก็กลายเป็นการโจมตีที่หนักขึ้นในเวลาต่อมาของช่วงเวลานี้¹³

ในสมัยนั้นนักศึกษาที่สำเร็จกลับมาจากต่างประเทศหรือที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่ จะเป็นผู้ที่มากพร้อมกับความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ ที่เป็นอยู่และมีอยู่ในสังคมไทยสมัยนั้น ดังนั้นความคิดในการเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ รวมไปถึงความคิดในการต่อต้านขุนนางและระบบการปกครองแบบล้าสมัยไม่เป็นประชาธิปไตยที่ทันสมัยตามแบบอย่างประเทศในยุโรปที่ได้ไปดูไปเห็นมา ก็ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันระหว่างความคิดเก่าที่ไม่ต้องการให้เปลี่ยนแปลงอะไรในสังคมที่พยายามเก็บกดและปิดกั้นความคิดใหม่ ๆ กับความคิดใหม่ที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้เหมือนอย่างสังคมในยุโรปไม่ว่าจะเป็นเรื่องระบอบการปกครองหรือประเพณีความเชื่อเก่า ๆ ที่เห็นว่ามีล้าสมัย ดังนั้นสังคมจึงเกิดการปะทะขัดแย้งกันระหว่างความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งและรอยร้าวในสังคม

ผู้เขียนเลือกเรื่องสี่แผ่นดินบทประพันธ์ของคึกฤทธิ์ ปราโมช (ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช) เป็นตัวแทนในการสำรวจความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 7-8 ที่มีความขัดแย้งทางความคิดจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและรูปแบบวิถีการลงโทษประหารชีวิต

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 177-178.

¹³ เรื่องเดียวกัน, น. 181-178.

เพราะเรื่องสี่แผ่นดินเป็นวรรณกรรมที่เล่าเรื่องราวความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคมไทยตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงตามประวัติศาสตร์ เล่าถึงเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ในสังคมไทยที่ (ค่อย ๆ) เปลี่ยนแปลงจากยุคสมัยหนึ่งสู่อีกยุคสมัยหนึ่ง ผ่านทางความรู้สึกนึกคิดของตัวละครเอกที่ชื่อว่าแม่พลอยกับบรรดาญาติมิตรทั้งหลายที่แม่พลอยพบเจอตั้งแต่เป็นเด็กอายุได้ 10 ขวบในสมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งถึงตอนที่แม่พลอยจะสิ้นลมหายใจในสมัยรัชกาลที่ 8 ผู้ประพันธ์ก็ยังนำเอาเหตุการณ์ตอนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่อาณันทมหิดล ฯ เสด็จสวรรคตมาแสดงผ่านความรู้สึกนึกคิดของแม่พลอยกับคนรอบข้าง

บางตอนในเรื่องนี้ยังกล่าวถึงการเกิดกบฏบวรเดช ซึ่งทำให้ครอบครัวของแม่พลอย ตัวเอกของเรื่องเกือบต้องแตกแยก เนื่องจากอันลูกชายของคุณเปรมที่เกิดก่อนที่จะแต่งงานกับแม่พลอยเป็นผู้สนับสนุนและร่วมก่อกบฏที่เรียกว่ากบฏบวรเดช ในขณะที่อันลูกชายคนหัวปีของแม่พลอยกับคุณเปรมสนับสนุนฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรที่เป็นฝ่ายที่ชนะในการรบ และจับกลุ่มกบฏบวรเดชกว่า 400 คนเข้าคุก บางคนก็รอการประหารชีวิต บางคนก็ต้องทำใจว่าอาจต้องตายในคุก ลูกชายของคุณเปรมที่แม่พลอยรัก และเลี้ยงดูมาเหมือนลูกก็เป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อกบฏที่ต้องรอคอยการประหาร

ถึงแม้ว่ากรณีศึกษาของผู้เขียนจะไม่ใช้การประหารชีวิตกลุ่มกบฏบวรเดช (เพราะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไม่ยอมลงพระปรมาภิไธยอนุญาตให้ประหารชีวิต) แต่เหตุการณ์กบฏบวรเดชก็เป็นเหตุการณ์สำคัญหนึ่งที่น่าไปสู่การเกิดกบฏนายสิบ และด้วยระยะเวลาที่เกิดก็ห่างกันประมาณ 1 ปี ทั้งยังมีเสียงล่ำลือกันว่าผู้อยู่เบื้องหลังกบฏนายสิบก็คือฝ่ายเจ้าที่ยังพอมิอำนาจอยู่ (เพราะบางคนอาจมีความคิดว่าแค่นายสิบจะคิดก่อการได้อย่างไร) ดังนั้นนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินนี้จึงเป็นเสมือนกระจกเงาที่เราสามารถส่องย้อนกลับไปดูอดีตในสมัยนั้นได้ เพื่อที่จะดูให้ชัดว่าความคิดและความเชื่อของผู้คนในสมัยนั้นที่มีต่อการลงโทษประหารชีวิตนั้นเป็นอย่างไร

นอกจากนี้แล้วเรื่องสี่แผ่นดินนั้นเป็นเรื่องที่ผู้ประพันธ์คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความตั้งใจที่จะบันทึกประวัติศาสตร์ตลอดจนรายละเอียดประเพณีชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง สมัยรัชกาลที่ 8 ให้ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงที่สุด โดยผ่านทางสายตาและความรู้สึกนึกคิดของตัวละครหลักคือแม่พลอย ซึ่งเป็นตัวละครที่สมมุติขึ้นจากคุณลักษณะ

และคุณธรรมต่าง ๆ ที่กุลสตรีในสมัยนั้นพึงจะมี ด้วยว่าความคิดและการกระทำตลอดทั้งเรื่องของแม่พลอยถูกกำหนดโดยกรอบดังกล่าวจึงทำให้แม่พลอยดูประหนึ่งว่ามีตัวตนจริง ๆ¹⁴

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังได้ปรารภถึงหลักในการประพันธ์เรื่อง สี่แผ่นดิน นี้ว่า “... การอบรม ประเพณี และรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ แห่งชีวิต ย่อมเป็นมูลฐานของความคิดเห็น และกระทำให้บุคคลเกิดปฏิกิริยาแตกต่างกันไปในเมื่อมีเหตุการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงใด ๆ มากระทบตัว”¹⁵ คำกล่าวนี้เป็นคำกล่าวที่สามารถอธิบายได้เป็นอย่างดีว่า เหตุใดผู้คนในสังคมจึงมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน และนำไปสู่กระทำที่ขัดแย้งกันที่สุดในที่สุด

เรื่องสี่แผ่นดิน¹⁶ เป็นเรื่องราวในชีวิตของเด็กผู้หญิงคนหนึ่งมีชื่อว่าพลอยที่เกิดในครอบครัวขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 5 เข้าถวายตัวเป็นข้าหลวงในวังและได้รับการอบรมมาอย่างกุลสตรีชาววัง เมื่อโตเป็นสาวก็แต่งงานกับคุณเปรมที่ทำงานเป็นมหาดเล็กในวังหลวงโดยความเห็นชอบของผู้ใหญ่ พลอยจากเด็กก็เปลี่ยนมาเป็นสาว เป็นภรรยา เป็นแม่ และเป็นย่า การดำเนินชีวิตของพลอยได้พบเจอเรื่องราวเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มเรื่อยมาจนกระทั่งเสียชีวิตลงพร้อม ๆ กับข่าวการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ฯ ในหลวงรัชกาลที่ 8

เนื่องจากการวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในบทนี้ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความขัดแย้งทางความคิดที่ก่อตัวขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 รวมถึงความขัดแย้งที่ตามมาจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ที่คนไทยต้องรบกันเองที่เรียกว่ากบฏบวรเดช ดังนั้นผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงเรื่องราวในวรรณกรรมเรื่อง สี่แผ่นดิน โดยเริ่มจากในช่วงที่คุณเปรมและแม่พลอยจะส่งลูก ๆ ไปเรียนที่ต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7

“...ติดอยู่ที่เมืองไทยเราวิชาความรู้ยังมีน้อย...สมัยนี้เขานิยมส่งลูกไปเรียนนอกกันฉันก็อยากส่งอันกับฮอดไปเรียนนอกบ้าง กลับมาจะได้ช่องทางเข้ารับราชการมีหน้ามีตากว่าคนที่ไม่ได้ไป...ทุกวันนี้ บ้านเมืองเจริญขึ้นทุกวัน...คนไม่มีความรู้สูง

¹⁴ ปิยฉัตร ประยูรเวช, ย้อนรอยสี่แผ่นดิน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ดี.ดี.เอ็นเอ, 2547), น. 26-27 และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “คำนำสี่แผ่นดิน,” ใน วิเคราะห์คึกฤทธิ์พิณจสี่แผ่นดิน, บรรณาธิการโดย สุวิทย์ วงศ์วีระ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า (1988) จำกัด, 2534), น. 2-3.

¹⁵ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “คำนำสี่แผ่นดิน,” ใน วิเคราะห์คึกฤทธิ์พิณจสี่แผ่นดิน, น. 2-3.

¹⁶ เก็บความจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สี่แผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ 12, เล่มที่ 1 และ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000, 2544)

จริง ๆ ต่อไปน่าจะกลัวจะไปไม่รอด...แม้แต่ฉันเอง บางเวลาก็ติดขัด ในหลวงท่านรับสั่งภาษาฝรั่งมั่งค่า คนอื่นเขาหัวเราะกันเกรียวกราว ใ้เราทำได้แต่ตีหน้าเปื้อน...”

(เล่ม 2 หน้า 452)

การที่คุณเปรมต้องการส่งลูก ๆ ไปเรียนเมืองนอก โดยบอกกับแม่พลอยว่าในเมืองไทยยังมีวิชาความรู้น้อย ต้องส่งลูกไปเรียนเมืองนอกเพื่อว่ากลับมาจะได้มีวิชาความรู้ แต่ในขณะที่เดียวกันคุณเปรมก็ได้บอกว่สมัยนี้เขานิยมกัน ถ้าไม่ส่งไปตัวคุณเปรมก็อาจจะน้อยหน้าคนอื่นได้ คุณเปรมเองเป็นมหาดเล็กที่มีโอกาสได้รับใช้ใกล้ชิดในหลวง เมื่อสิ่งใดที่ในหลวงในท่านโปรดคุณเปรมก็เห็นว่าเป็นหน้าที่จะทำให้ท่านโปรด ถึงตัวคุณเปรมจะสลายไปเสียแล้วที่จะเรียนรู้ภาษาฝรั่งแต่ก็ยังไม่สลายไปสำหรับลูก

“...ในระยะเวลาต้นรัชกาลที่ 6 นั้น เมืองไทยกำลังอยู่ในสมัยที่สมบูรณ์พูนสุขอย่างยอดเยี่ยมสมัยหนึ่ง หลังจากการทำงาน การก่อสร้างตัวมาแต่แผ่นดินก่อน ๆ ผลดีต่าง ๆ ที่พึงจะเกิดขึ้นจากความอุตสาหกรรมของไพร่ของคนแต่ก่อน ก็มาตกแก่คนในยุคนี้...ทุกคนมองชีวิตด้วยความแน่ใจเห็นแต่ความหรูหราโอ่อ่า และคนที่อยู่ในโลกเดียวกับพลอยในขณะนั้น ก็อบจะเรียกได้ว่า มีปัญหาอยู่อย่างเดียว คือปัญหาที่ว่าใครจะรุกรานกว่ากัน...” (เล่ม 2 หน้า 463)

แม้ค่านิยมส่งลูกหลานไปเรียนต่างประเทศแสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นอารยะอย่างหนึ่งในสังคมไทย ที่เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องส่งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ไปศึกษาวิทยาการในต่างประเทศเพื่อกลับมาพัฒนาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 จากความจำเป็นในวังก็กลายมาเป็นความนิยมของขุนนางและผู้มีฐานะในการที่จะทำตามอย่างเจ้านายทั้งหลายเพื่อความมีหน้ามีตาในสังคม และการแข่งกันว่าใครจะดีกว่ารุกรานกว่ากันก็ย่อมต้องลามมาถึงเรื่องการศึกษาของลูกหลาน

“...พลอยก็อีกอีก...ด้วยความปรารถนาที่จะได้เห็นตาอันมีโอกาสเท่า ๆ กับลูกของตนแต่คุณเปรมก็ตอบว่า “ฉันอยากให้ฉันเรียนโรงเรียนนายร้อยจนจบ เพราะแกอยากเป็นทหาร เรียนในเมืองไทยหรือเมืองนอกก็เท่ากัน ถ้าจบแล้วมีทางจะไปเรียนต่อได้ก็ค่อยพูดกันใหม่”...คุณเปรมอธิบายให้พลอยฟังว่า ในขั้นแรกนี้จะส่งเด็กสองคนให้ไปเรียนด้วยกันที่อังกฤษก่อน แต่ต่อไปจะส่งตาอันไปเรียนกฎหมายที่ฝรั่งเศส ส่วนตาฮอดนั้นจะให้เลือกวิชาเรียนจนจบในอังกฤษ...” (เล่ม 2 หน้า 474-5)

เมื่ออันไปถึงฝรั่งเศสก็มีจดหมายมาฉบับหนึ่งแสดงความคิดเห็นของตนเกี่ยวกับระบอบการปกครอง ความว่า

“...บ้านเมืองและคนของเขาเจริญกว่าของเรามาก เปรียบกันราวฟ้ากับดิน...เหตุที่ฝรั่งเศสเจริญเร็วนั้นเพราะเขาเปิดโอกาสให้ราษฎรทุกคนสนใจกับกิจการบ้านเมือง...ที่นี้เขาให้ราษฎรเลือกตัวแทนเข้าไปนั่งประชุมปรึกษาราชการ แล้วก็ตั้งรัฐบาลมาปกครองประเทศอีกต่อหนึ่ง รัฐบาลไหนทำไม่ดีเขาก็ติเตียนได้ ถ้าไม่เชื่อฟังก็ต้องออก คนฝรั่งเศสนี้เขาเสมอกันหมด ไม่มีเจ้าไม่มีไพร่ ไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน ใครผิดใครถูกก็ว่ากันไปตามกฎหมาย...เมื่อเขามีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้และใช้ความสามารถของเขาได้ บ้านเมืองของเขาถึงเจริญทันใจราษฎร”

(เล่ม 2 หน้า 523)

แม้พลอยได้ฟังก็ไม่สบายใจ เล่าให้คุณเปรมฟัง คุณเปรมกลับบอกว่า

“...ไม่เห็นเสียหายอะไรนี้...ในหลวงท่านรับสั่งถึงเรื่องเหล่านี้...เหมือนกับท่านมีพระประสงค์จะสอนให้คนรู้ไว้ แต่ท่านรับสั่งว่าเรื่องนี้ต้องสอนกันนาน ทำหนัสน์พลันเล่นไปไม่ดีอาจถึงเสียหายแก่บ้านเมืองได้...” (เล่ม 2 หน้า 524)

เมื่อความคิดมีความแตกต่างกัน ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นชักช้าไม่ทันใจ อีกฝ่ายก็ว่าถ้ารีบร้อนไปจะไม่ดี อาจเกิดความเสียหายแก่บ้านเมืองได้ และเมื่อยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในการปกครอง อันนักเรียนกฎหมายจากฝรั่งเศสก็เดินทางกลับเมืองไทยด้วยความตั้งใจที่จะทำประโยชน์แก่บ้านเมือง

“...ลูกเห็นว่าลูกควรจะรีบกลับบ้าน เพื่อทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองของเรา...เมืองไทยของเรายังล้าสมัยอยู่มาก ต้องการคนมีความรู้เข้ามาสร้างความเจริญให้ลูก...จึงจะรีบกลับบ้าน ไม่อยากให้ช้าเกินไป เพื่อจะได้ทันทำการงานหลายอย่าง ที่ลูกตั้งใจไว้ว่าจะทำ ถ้าช้าไปเสียเวลา ก็ล่วงเลยไปเรื่อย ๆ ยากที่จะแก้ไขสิ่งใดที่ควรทำก็ต้องรีบทำเสีย” (เล่ม 2 หน้า 554)

แค่จดหมายกลับบ้านฉบับเดียวของอัน เมื่ออ่านแล้วก็ย่อมต้องเห็นถึงความร้อนใจเสียยิ่งกว่าร้อนใจของอันในการที่จะ “ทำการงานหลายอย่าง” ที่ไม่สามารถรอได้อีกต่อไป และเมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงเผชิญกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และยังภาระหนี้สินที่ค้างมาจากรัชกาลก่อน จนทำให้เกิดการยุบกรมกองต่าง ๆ และปลดข้าราชการ และคุณเปรมก็เป็นหนึ่งในนั้น

“วันหนึ่ง คุณเปรมกลับบ้านตอนบ่ายตามปกติ...แล้วก็พบกับพลอยด้วยเสียงเรียบ ๆ ว่า “แม่พลอย...ฉันถูกดูละเลยแล้ว...”ท่านให้ฉันตัดงบประมาณเงินเดือนที่กรมฉันลงไปเดือนละเจ็ดร้อยห้าสิบบาท...เงินเดือนของฉันบังเอิญเจ็ดร้อยห้าสิบบาทพอดี ฉันเลยยื่นใบลาออกวันนี้ งบประมาณเข้าสู่ดุลแห่งที่เดียว” (เล่ม 2 หน้า 591)

ฝ่ายอันลูกชายของพลอยกับคุณเปรมก็ดูจะไม่พอใจกับนโยบายการปลดข้าราชการออกและยุบกรมกองต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านงบประมาณของประเทศ จนถึงกลับบ่นว่า “เมืองไทยเราเดี๋ยวนี้ ถึงใครจะมีความรู้ความสามารถ ก็ไม่มีประโยชน์ คนที่จะได้ดีมีตำแหน่งสูง ๆ ถ้าไม่ใช่คนแก่หัวโบราณ ก็ต้องเป็นลูกท่านหลานเธอ อย่างเรา ๆ ถึงจะมีความคิดอะไรก็ไม่มีใครฟัง แล้วก็ไม่เปิดโอกาสให้ได้ทำงานสำคัญ ๆ บ้างเลย มีอย่างรี ปัญหาเศรษฐกิจชนิดเดียวก็แก้ไม่ตก ต้องแก้ด้วยวิธีไล่คนออกจากงานเป็นพัน ๆ ...ปัญหาทุกอย่างมันอยู่ที่การปกครองเป็นหลักใหญ่ ปัญหาเศรษฐกิจทุกวันนี้ เป็นปัญหาปัจจุบัน จะแก้ได้ก็ด้วยการปกครองแผนปัจจุบัน...” (เล่ม 2 หน้า 601-602)

ยิ่งสถานการณ์ทางเศรษฐกิจไม่ดี พวกคนหนุ่มไฟแรงอย่างอันก็ดูเหมือนจะหมดความอดทนลงไปทุกที จนในที่สุดก็เกิดการปฏิวัติขึ้น อันลูกชายของพลอยก็เป็นหนึ่งในคณะปฏิวัติ เมื่อแรกพลอยก็ไม่ยอมเชื่อข่าวว่าลูกชายของตัวเองจะเป็นกบฏ ในขณะที่อันไม่ได้คิดเลยว่าการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของตัวเองคือการก่อกบฏ

“...ผมไม่ถือว่าการกระทำทั้งหมดนี้เป็นกบฏ เพราะคนที่คิดการนั้น เจตนาดีต่อบ้านเมือง อยากจะให้รุ่งเรืองเจริญเหมือนเขาอื่น จึงได้ทำไป ผมเชื่อว่าคนที่ทำไปนั้นต่างก็จงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ คนที่เป็นชั้นหัวหน้านั้นส่วนมาก ก็เคยได้รับพระมหากรุณามาทั้งนั้น บางคนก็มีเจ้านายชุบเลี้ยงมาหลายชั่วคน...แต่เมื่อมีหน้าที่ต่อบ้านเมืองบังคับอยู่ก็จำใจต้องทำไป...ถ้าหากว่าเป็นกบฏจริง ก็คงจะคิดทำอันตรายต่อองค์พระเจ้าอยู่หัว และทำร้ายเจ้านายในพระราชวงศ์...” (เล่ม 2 หน้า 651)

แต่อันลูกชายอีกคนหนึ่งของคุณเปรม ที่พลอยรักและเลี้ยงดูมาเหมือนกับลูกแท้ ๆ กลับไม่ได้คิดเช่นนั้นเลย และเกิดมีปากเสียงกันกับอัน และตามมาด้วยความคิดเห็นเกี่ยวกับกบฏ

“...เราไม่เคยคิดกบฏ แล้วไม่ชอบคนที่คิดกบฏ...ใครก็แล้วแต่ ที่มันผิดน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแล้วเป็นกบฏทั้งนั้น...” (เล่ม 2 หน้า 655-656)

ความแตกต่างระหว่างพี่น้องก็ยากที่จะประสานแล้ว ยังมีความแตกต่างในทางการเมืองระหว่างฝ่ายเจ้ากับฝ่ายคณะราษฎรที่ลุกลามทำให้เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่ากบฏบวรเดช เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นอันปลอบพลอยว่า

“...เขาโตแล้ว มีความคิดของเขาเอง เมื่อเขาเห็นผิดเป็นชอบ คุณแม่ก็ควรจะต้องตัดเสียให้ขาด กรรมของใครก็ต้องตกแก่คนนั้น เราไปทำอะไรได้” (เล่ม 2 หน้า 666)

ความคิดเรื่องเวรกรรมนี้มีอิทธิพลมากจริง ๆ แม้แต่นักเรียนนอกอย่างอันยังคิดว่าเป็นเรื่องของเวรกรรมที่ใครทำใครก็รับไปไม่อาจจะช่วยอะไรได้ และในขณะที่ยังไม่รู้แพ้รู้ชนะกันในการรบ พลอยก็ได้รับจดหมายฉบับหนึ่งที่อันเขียนถึงตนในขณะที่อยู่ในสนามรบ

“...ตั้งแต่ลูกจำความได้มา...ได้รับคำสั่งสอนอบรมให้เชื่อสัตย์กตัญญูต่อพระเจ้าอยู่หัว...ลูกเข้ามาเป็นทหารด้วยความสมัครใจ...เมื่อเป็นทหาร ก็รู้สึกอยู่ว่าตนมีหน้าที่รักษาแผ่นดินรักษาพระบรมเดชานุภาพ เมื่อจำเป็นก็ต้องถวายชีวิตเป็นราชพลี...” (เล่ม 2 หน้า 676-678)

จากคำพูดของอันที่ต้องการแสดงความกตัญญูแก่แผ่นดินและต่อพระมหากษัตริย์นั้น เป็นคำพูดที่พลอยสามารถเข้าใจได้ ซึ่งต่างจากคำพูดของอันที่ว่าตัวเองไม่ได้เป็นกบฏเพราะว่ามีความหวังดีต่อบ้านเมือง แสดงให้เห็นว่าความจงรักภักดีของสองพี่น้องนี้มีความแตกต่างกัน ความภักดีของอันเป็นความภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนอันนั้นเป็นการภักดีต่อบ้านเมืองที่แยกต่างหากจากสถาบันพระมหากษัตริย์

เมื่อการรบสิ้นสุดลง พลอยก็ได้รับจดหมายอีกฉบับหนึ่งที่อันเขียนเมื่อได้เข้ามาพบกับฝ่ายรัฐบาล และกำลังถูกควบคุมตัวที่เรือนจำบางขวาง

“...ลูกพลาดพลั้งลงไปแล้วก็ขอให้ลูกได้รับเคราะห์กรรมไปแต่คนเดียว...แต่ต้องไม่ลืมว่ายังมีน้องอีกสองคน...อันไม่อยากจะพาเขาต้องเสียไปด้วยเพราะถูกระวางสังสัย” (เล่ม 2 หน้า 679)

หลังจากที่พลอยอ่านจดหมายของอันจบก็ถามอ๊อดว่ารู้ไหมว่าเขา (รัฐบาล) จะทำอย่างไรกับอัน อ๊อดก็ตอบพลอยว่าอันต้องขึ้นศาลพิเศษ

“...ตั้งแต่นั้นมา พลอยก็เฝ้าสนใจฟังข่าวศาลพิเศษ...แต่ข่าวทั้งหลาย มิได้ทำให้พลอยคลายใจลงได้เลย เพราะทุกข่าวที่ได้ยินได้เห็นนั้น ดูจะชี้ไปในแนวทางเดียวกันว่า ตาอันไม่มีทางรอดพ้นจากโทษได้...ตลอดเวลาที่อันขึ้นศาลพิเศษ

พลอยยังมีความหวังอันเร้นลับซ่อนอยู่ในอกเสมอ ความหวังนั้นก็คือ บางทีตาอัน และผู้ต้องหาอื่น ๆ จะได้อาศัยพระบารมีในหลวงคุ้มกันตน...” (เล่ม 2 หน้า 681)

แม้ว่าในหลวงจะเสด็จต่างประเทศ แต่พลอยก็ยังคงหวัง และ

“...พลอยได้แต่นึกเอาเองว่า ในที่สุด พระเจ้าอยู่หัวคงจะทรงกระทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เพื่อช่วยเหลือคนที่จงรักภักดีและมั่นคงในความกตัญญู ความหวังเช่นนี้ ตาอืดเคยบอกพลอยตรง ๆ ว่าเป็นความหวังที่เลื่อนลอย เพราะตามรูปการที่เป็นอยู่ในขณะนั้นพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงอยู่ในฐานะที่จะทำอะไรได้ เป็นเรื่องของรัฐบาลผู้รับผิดชอบในการปกครองแผ่นดินโดยแท้...” (เล่ม 2 หน้า 683)

พิจารณาคดีด้วยศาลพิเศษที่รัฐบาลตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะนั้นก็มีคำพิพากษาที่รุนแรงสำหรับพลอยเพราะว่ามีบางคนโดนโทษประหารชีวิต บางคนก็โดนโทษจำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุก 20 ปี และแนวโน้มที่อื่นจะพ้นโทษนั้นแทบจะไม่มี แล้ววันหนึ่งคำพิพากษาประหารชีวิตของอันก็มาถึง

“...พลอยหน้ามืดไปชั่วครู่ เมื่อได้ยินข่าวร้ายเกี่ยวกับตาอัน...ตาอันจะต้องรับโทษหนักถึงประหารชีวิต...ทำให้หัวใจของพลอยปลิวไปจากตัว รู้สึกหนาวไปทั้งสรรพางค์กาย ทั้งที่เหงื่อเม็ดโป้ง ๆ ผุดออกมาบนใบหน้า...” (เล่ม 2 หน้า 686)

เมื่อข่าวคำพิพากษาประหารชีวิตของอันแพร่ออกไป ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่ทราบข่าว ต่างก็พากันมาเยี่ยมและให้กำลังใจพลอย ซึ่งทุกคนก็เชื่อว่าคงจะหมดหนทางช่วยเหลืออัน แต่พ่อเพิ่มพี่ชายของพลอยก็ยังคงให้ความหวังแก่พลอย

“...คำพูดของพ่อเพิ่มวันนี้ว่าพระเจ้าอยู่หัว ยังมีได้ทรงลงพระปรมาภิไธย ให้ประหารนักโทษคดีกบฏ และก็อาจไม่ทรงลงพระปรมาภิไธยก็ได้ ทำให้เปลวไฟที่เกือบจะมอดอยู่แล้วนั้น กลับมีแสงสว่างเรือง ๆ ขึ้นมาอีก...” (เล่ม 2 หน้า 693)

“...ความหวังหรือความฝันของตัวเอง ที่พลอยเคยนึกว่าเลื่อนลอยนั้น ยิ่งนานวันเข้าก็ยิ่งดูจะเป็นจริงจิ่งขึ้นมาทุกที ความหวังนั้นก็คือ ตาอันอาจไม่ถูกประหารชีวิตตามคำพิพากษา เพราะในหลวง ไม่ทรงยอมลงพระปรมาภิไธยในพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิต...” (เล่ม 2 หน้า 705)

และแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ก็ประกาศสละราชสมบัติหลังจากที่รัฐบาลปฏิเสธที่จะทำตามข้อเรียกร้องของพระองค์ โดยไม่ทรงยอมลงพระปรมาภิไธยในพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิต อันลูกของพลอยจึงรอดพ้นจากการถูกลงโทษประหารชีวิต

จากวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน จะเห็นได้ว่ามีความพยายามในการยื้อแย่งอำนาจในการลงโทษประหารชีวิตระหว่างรัฐบาลและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เจ้าอยู่หัว ฝ่ายรัฐบาลนั้นเมื่อมีการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นมาเพื่อพิจารณาคดีกบฏโดยเฉพาะก็หวังที่จะใช้อำนาจของศาลพิเศษนี้ในการ “จัดการ” กับฝ่ายตรงข้ามที่ขวางทางอยู่

นอกจากนี้แนวคิดเรื่องความกตัญญูต่อแผ่นดินก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ฝ่ายที่นิยมเจ้าและมีความเชื่อแบบเดิมนั้นจะไม่แยกพระมหากษัตริย์ออกจากแผ่นดิน ด้วยว่าทรงเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน ในขณะที่อีกฝ่ายได้รับอิทธิพลทางความคิดสมัยใหม่จากยุโรปก็เชื่อว่าความกตัญญูต่อแผ่นดินก็คือการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญ ถึงแม้ว่าความเห็นของทั้งสองฝ่ายจะขัดแย้งกัน แต่โดยรวมแล้วก็ยังคงเชื่อในเรื่องบาปบุญอยู่ ยังคงมีความเชื่อว่าใครทำกรรมอะไรไว้ก็ย่อมต้องได้รับผลกรรมอันนั้น แต่บางทีพวกเขาอาจจะไม่ได้คิดถึงว่าการได้รับผลกรรมของพวกเขามีรัฐทำหน้าที่เป็นตัวกระทำในการลงโทษประหารชีวิตให้พวกเขาได้รับผลกรรม จากการกระทำความผิดที่เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ

7.3 นักโทษประหาร

ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วว่าในการอธิบายกระบวนการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมนั้น ผู้เขียนจะใช้วรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยเป็นเครื่องมือในการอธิบาย เพราะวรรณกรรมที่ปรากฏขึ้นในสังคมนั้นนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในขณะนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดีแล้ว ยังเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความนึกคิดของผู้ประพันธ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์และประชาชนในขณะนั้นมีความรู้สึกร่วมกัน¹⁷

นวนิยายเรื่องนักโทษประหาร 2 เล่มนี้ ผู้เขียนเลือกใช้ในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในกรณีศึกษานี้ เพราะนอกจากจะเป็นนวนิยายที่ถูกเขียนขึ้นในช่วงเวลาปัจจุบัน ซึ่งในแต่ละเล่มได้เล่าเรื่องที่มาและที่ไปของนักโทษประหารแต่ละคนว่ามีความเป็นมา

¹⁷ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, วรรณกรรมการเมือง, น. 4-14.

อย่างไร อะไรทำให้พวกเขากลายเป็นนักโทษประหาร และพวกเขารู้สึกอย่างไรกับการที่ต้องมานักโทษประหารแล้ว เรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดในรูปแบบนวนิยายนี้ยังเป็นเรื่องราวที่เขียนขึ้นจากชีวิตจริงของนักโทษประหาร¹⁸

นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องของทนายความหนุ่มที่กำลังศึกษาปริญญาโททางด้านนิติวิเคราะห์และวิทยานิพนธ์ที่เขาเลือกทำก็คือการวิเคราะห์ว่าอะไรเป็นสาเหตุให้คนอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ กลายเป็นนักโทษประหาร ซึ่งมันไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่จะทำการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์นักโทษประหารที่มีความเป็นมาที่แตกต่างกันทั้ง 2 คน

น.ช.เก่งกาจ¹⁹ ถึงแม้จะมีฉายาว่ามือปืนร้อยศพแต่จริง ๆ แล้วฆ่าคนไป 7 คน เก่งกาจเกิดในครอบครัวยากจนมีแม่ที่เป็นคนทำมาหาเลี้ยงครอบครัว โดยการทำขนมขายบนทางเท้าปากทางเข้าซอย และมีพ่อเลี้ยงเป็นช่างปูนแต่ด้วยความที่ไม่ชอบให้ใครมาตำหนิจึงตักงานมากกว่ามีงาน และมักจะกินเหล้าและทุบตีเก่งกาจเป็นประจำ นอกจากนี้เมื่อไปโรงเรียนเก่งกาจก็ยังโดนเพื่อนแกล้งและกีดกันไม่ยอมให้เล่นด้วยเพราะเก่งกาจเล่นกีฬาไม่เก่ง เรียนไม่เก่ง และพูดไม่เก่งอีกชีวิตของเก่งกาจอาจจะดำเนินต่อไปอย่างปกติมากกว่านี้ถ้าเก่งกาจและเพื่อนเพียงคนเดียวของเขาชื่อเหียนไม่ไปพบป็นกระบอกหนึ่งเข้าโดยบังเอิญ

เมื่อมีปืนอยู่ในมือเก่งกาจก็ทำให้เกิดความรู้สึกที่แตกต่างออกไปจากเดิม

“ไอ้เก่งรู้อยู่แล้วว่าปืนเป็นของผิดกฎหมาย แต่ขณะเดียวกันมันก็เป็นของที่ทำให้รู้สึกมีอำนาจในยามที่ได้สัมผัส...มันชอบความรู้สึกอย่างนั้นโดยไม่รู้ตัว...” (หน้า 31)

เมื่อได้ปืนมาอยู่ในมืออะไรที่เคยทนได้ก็เริ่มจะทนไม่ได้

“ถ้าเป็นเมื่อสามเดือนก่อน ไอ้เก่งจะก้มหน้ารับคำสั่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่วันนี้ไอ้เก่งมองหน้าพ่อเลี้ยงของมันโดยที่ไม่รู้ตัวเองเหมือนกันว่าทำไมถึงกล้ามอง...ความโกรธและความเกลียดชัง ทั้งสองอย่างนี้สะสมอยู่ในหัวใจของไอ้เก่งมานานแล้ว แต่มันไม่รู้ตัวว่ามีอีกสิ่งหนึ่งเพิ่มขึ้นมาในหัวใจของมัน นั่นคือความก้าวร้าว” (หน้า 33-34)

¹⁸ พัฒน์ พันธุ์พงศ์, นักโทษประหาร เล่ม 1 (ตอน: น.ช.เก่งกาจ – มือปืนร้อยศพ), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สนานคิด, 2547), น. 3.

¹⁹ เก็บความจาก พัฒน์ พันธุ์พงศ์, นักโทษประหาร เล่ม 1 (ตอน: น.ช.เก่งกาจ – มือปืนร้อยศพ), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สนานคิด, 2547)

เก่งกาจยิ่งคนตายคนแรกก็เนื่องมาจากความกลัวโดนจับได้เพราะกำลังวางแผนจะเอาปืนไปยิงเพื่อนหัวใจที่ทูปตีตัวเอง คนที่สองก็คือพ่อเลี้ยงเนื่องจากกำลังจะหนีแต่พ่อเลี้ยงจับได้และลงมือซ้อม ซึ่งคราวนี้แตกต่างไปจากเดิม

“ความบ้าและสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดเกิดขึ้นกับเก่งอีกครั้ง วินาทีนั้นมันคิดถึงแต่ปืนในกระเป๋ากางเกงของมัน พอคิดถึงปืนก็ขาดความยั้งคิด ไข่เก่งดึงปืนขึ้นมาเล็งไปยังร่างที่มีมุ้งพันทัวอยู่แล้วเหนียวไถยงทันที” (หน้า 54)

เมื่อได้ลงมือไปครั้งหนึ่งแล้วความกลัวที่เกิดจากการยิงคนครั้งที่สองก็ลดน้อยลงไป

“มันไม่รู้หรือกว่านี่เป็นผลจากความเคยชิน มันรู้แต่เพียงว่ามันได้กระทำการที่ร้ายแรงเป็นครั้งที่สอง แต่ไข่เก่งไม่ได้คิดแม้แต่คนเดียวว่าสิ่งที่มันทำลงไปนั้นเป็นความผิด” (หน้า 55)

ชีวิตของเก่งกาจในเรื่องดำเนินต่อไป เมื่อพบกับความอัดอั้นตันใจเก่งกาจก็จะนึกถึงปืนและใช้ปืนเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา ถ้าเก่งกาจไม่ถูกจับได้ก็อาจจะมีคนถูกฆ่าอีก เหตุผลในการฆ่าคนทั้งหมดของเก่งกาจคือ คนแรกฆ่าเพราะความกลัว คนที่สองฆ่าเพราะความจำเป็น บังคับ คนที่สามฆ่าเพื่อเพื่อน คนที่สี่ฆ่าเพื่อคนรัก คนที่ห้าฆ่าเพื่อพี่ที่เคารพ คนที่หกฆ่าเพื่อตัวคนที่ถูกฆ่า คนที่เจ็ดฆ่าเพื่อตัวเอง เหตุผลในการที่เก่งกาจลงมือฆ่าแต่ละคนอาจจะแตกต่างกันในความรู้สึกของเก่งกาจ แต่สิ่งที่เก่งกาจอาจจะไม่รู้สึกรู้สก็คือเก่งกาจได้สร้างเหตุผลข้ออ้างทุกครั้งที่ฆ่าซึ่งมันเป็นเพียงสิ่งที่ทำให้เขาเกิดความรู้สึกว่าผิดน้อยลง แต่มันไม่ช่วยทำให้อะไรดีขึ้นเลย

ส่วนชีวิตของ น.ช.เขมวัน²⁰ เริ่มต้นด้วยการเป็นเด็กกำพร้าที่โตขึ้นมาในโรงงานนรก เมื่อหนีออกมาจากโรงงานได้ก็พึ่งจะอายุสิบกว่าขวบ หลังจากนั้นไม่นานก็มีโอกาสได้ไปเป็นเด็กรับจ้างซื้อของจิปาถะให้กับบ่อนแห่งหนึ่ง ต่อมาบ่อนแห่งนั้นก็ถูกตำรวจบุกโดยมีคนในเป็นสายให้แล้วก็บังเอิญเป็นคนี่เขมวันรู้จักและชักชวนให้มาทำงานที่บ่อนด้วยกัน

ด้วยความที่เป็นคนหัวดีหัวไว จึงทำให้ไม่นานเขมวันก็ได้เลื่อนตำแหน่งไปเป็นเจ้ามือบ่อน แต่ตำรวจก็บุกบ่อนอีก เขมวันกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า

“เป็นเรื่องของเจ้าพ่อลัมเจ้าพ่อโดยมีตำรวจเป็นเครื่องมือ ใครใช้กฎหมายได้เหนือกว่าเป็นฝ่ายได้เปรียบ” (หน้า 40)

²⁰ เก็บความจาก พัฒน์ พันธุ์พงศ์, นักโทษประหาร เล่ม 2 (ตอน: น.ช.เขมวัน – สารวัตรโหด), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สนานคิด, 2547)

และจากเหตุการณ์นี้ทนายความหนุ่มก็เปรียบว่าข้างสารชนกันหญ้าแพรกก็แหลก

“...เพราะฉะนั้นผมจึงสาบานกับตัวเองว่าผมจะไม่ยอมเป็นหญ้าแพรกอีกต่อไป

เป็นอันขาด ผมจะเป็นข้าง” (หน้า 40)

แล้วเขมวันก็เบนเข็มไปเป็นตำรวจแทนความตั้งใจเดิมที่อยากมีบ่อนเล็ก ๆ เป็นของตัวเอง และทำทุกอย่างเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่ตำรวจ

“ทั้งแก่ง ทั้งเส้น ผมเอามันทุกท่าละ ชีวิตที่ผ่านมาบอกผมว่าผมจะยิ่งใหญ่ไม่ได้ถ้า

หากว่าเป็นตำรวจระดับก๊ากก็อก เพราะฉะนั้นถ้าผมจะเป็นใหญ่ ผมต้องเป็น

นายตำรวจให้ได้” (หน้า 42)

หลังจากนั้นมาเขมวันก็ทำทุกทางทำทุกอย่างจริง ๆ เพื่อที่ว่าจะได้เป็นข้าง เป็นข้างที่ยิ่งใหญ่และไม่ต้องเป็นหญ้าแพรกที่แหลกลาญได้เท่าข้าง โดยไม่คำนึงถึงว่าเรื่องที่ทำนั้นจะเป็นเรื่องที่ถูกศีลธรรมหรือถูกกฎหมายหรือไม่ ในที่สุดเขมวันก็ถูกจับกุม ดำเนินคดี และกลายมาเป็นนักโทษประหาร

จากนวนิยายเรื่องนักโทษประหาร จะเห็นได้ว่านักโทษประหารทุกคนถูกบีบคั้นจากสังคมมากน้อยต่างกันไปในรายละเอียดของชีวิต ดังนั้นสิ่งที่ เซาว์ตัน จารุบุญ หัวหน้าเพชรฆาตเรือนจำกลางบางขวาง (ซึ่งเป็นเรือนจำเพียงแห่งเดียวที่มีการลงโทษประหารชีวิตและในชีวิตรับราชการและเคยฆ่าคนในตำแหน่งเพชรฆาตมาแล้วไม่ต่ำกว่า 50 คน) ได้ถามเราว่า “เราพูดได้ไหมว่า เราไม่ได้ต้อนรับพวกเขาให้จนมุม หรือไม่ให้ทางเลือกอะไรแก่เขาเลยนอกจากหันเข้าหาอาชญากรรม”²¹ จึงเป็นสิ่งที่พวกเราทุกคนควรจะต้องคิดและทบทวนนอกเหนือไปจากการกำจัดพวกเขาออกไปจากสังคม แต่ถ้าสังคมทำให้เกิดคนแบบพวกเขาขึ้นมาอีก การกำจัดพวกเขาออกไปจากสังคมก็คงไม่ใช่ทางแก้ไขปัญหาค่ะ

อย่างไรก็ตามไม่ว่านักโทษประหารจะได้กล่าวถึงชีวิตความเป็นมาของพวกเขาอย่างไรก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่พวกเขาไม่ได้กล่าวถึงเลยในเรื่องก็คือความไม่ยุติธรรมที่ตนเองต้องถูกประหารชีวิต พวกเขาทุกคนดูเหมือนว่าจะยอมรับกับสถานะสภาพการเป็นนักโทษประหารของตัวเอง ถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริงพวกเขาอาจจะเป็นตัวแทนของสังคมบางส่วนที่ไม่เพียงแต่ยอมรับในอำนาจของรัฐเท่านั้น แต่พวกเขายังเห็นว่าการลงโทษประหารชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่พวกเขาสมควรจะได้รับจากกระทำความผิดและความผิดพลาดของพวกเขาเอง

²¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ก่อนยุคพระศรีอริย์ ว่าด้วยศาสนา ความเชื่อ และศีลธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2545), น. 93.

การวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย ผ่านวรรณกรรมทั้ง 3 เรื่องที่ผู้เขียนเลือกใช้การอธิบายกระบวนการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะตอบคำถามที่ว่า เพราะเหตุใดสังคมไทยจึงยอมรับ และให้การสนับสนุนการลงโทษประหารชีวิตผู้ที่กระทำความผิด วรรณกรรมทั้ง 3 เรื่อง เป็นตัวแทนของยุคสมัยที่แตกต่างกันคือ เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรม ที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความเชื่อของผู้คนในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึง สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนเรื่องสี่แผ่นดินเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ความคิดและความเชื่อของผู้คนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 - 8 ส่วนเรื่องนักโทษประหารเป็นวรรณกรรม ที่ได้รับการตีพิมพ์เมื่อปีพุทธศักราช 2547 หลังจากที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงขึ้นในสังคมไทย จากนโยบายการทำสงครามปราบปรามยาเสพติด ในเรื่องกล่าวถึงสภาพสังคมและความนึกคิด ของผู้คนในสังคม และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่นำพาคนธรรมดาคนหนึ่งให้กลายเป็นนักโทษประหาร

ถึงแม้ว่าวรรณกรรมทั้ง 3 เรื่องจะเขียนขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในเรื่องก็แตกต่างกันไปในแต่ละยุคสมัย แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็คือ ความเชื่อเรื่อง กรรมและผลของกรรมซึ่งยังทรงอิทธิพลทางวัฒนธรรมสืบมาจนปัจจุบัน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นตัว นักโทษประหารเองหรือญาติพี่น้องผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างก็ดูเหมือนจะ (ทำใจ) ยอมรับการลงโทษ ประหารชีวิตจากรัฐ ว่าเป็นเรื่องของเวรกรรมที่นักโทษประหารเป็นผู้ก่อขึ้น โดยการอธิบายว่าเป็น เรื่องของเวรกรรมตามทัน ไม่ว่านักโทษประหารจะได้เป็นผู้ก่อขึ้นในชาตินี้หรือไม่

ดังนั้นวรรณกรรมที่ให้ความชอบธรรมกับการลงโทษประหารชีวิต โดยการบอกเล่าให้ ทำใจยอมรับการลงโทษจากรัฐเพราะเป็นเรื่องของเวรกรรม แต่ไม่ได้ตั้งคำถามถึงแหล่งที่มา แห่งอำนาจ และเหตุผลอันแท้จริงที่รัฐจำเป็นต้องรักษานำนานั้นโดยการลงโทษประหารชีวิต วรรณกรรมแบบนี้มีอิทธิพลทางความคิดต่อสังคมไทย โดยเฉพาะเรื่องขุนช้างขุนแผน และเรื่อง สี่แผ่นดินที่ได้รับความนิยมอย่างมากและอย่างยาวนาน ไม่เพียงแค่ออกผลิตซ้ำเรื่องราวในรูปแบบ ต่าง ๆ เช่น หนังสือ การ์ตูน ละครโทรทัศน์ ฯลฯ แต่ยังผลิตซ้ำความเชื่อและวิธีคิดในการยอมรับ อำนาจของรัฐในการลงโทษ “ฆ่า” ยิ่งวรรณกรรมที่ให้ความชอบธรรมกับการลงโทษประหารชีวิตถูก ผลิตซ้ำมากเท่าใด ความเชื่อและวิธีคิดในการมองว่ารัฐสามารถ “ฆ่า” ก็ยิ่งถูกผลิตซ้ำมากขึ้น เท่านั้น

ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในวรรณกรรมต่างยุคสมัย แต่ก็ยังคงทำหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรมให้กับการลงโทษประหารชีวิตของรัฐมาโดยตลอด โดยวรรณกรรมแต่ละยุคสมัยต่างก็ให้คำอธิบายเรื่องการลงโทษ “ฆ่า” คนของรัฐกับผู้คนในสังคมว่าเป็นเรื่องของเวรกรรม และผู้คนในสังคมที่ถูกหล่อหลอมด้วยความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวรรณกรรมแบบนี้ ก็ทำให้เกิดความคิดและความเชื่อในเรื่องการลงโทษ “ฆ่า” คนของรัฐว่าเป็นเรื่องที่เหมาะสมแล้วเนื่องจาก ผู้คนในสังคมมีความเชื่อนักโทษประหารเป็นผู้กระทำความผิด หรือเป็นผู้สร้างกรรม ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ถูกต้องตามหลักความเชื่อที่ได้ถูกหล่อหลอมมา และวิธีการคิดที่ว่า “ใครทำกรรมใดไว้ย่อมต้องได้รับผลของกรรม” นั้น

